

JAKŠA DRNOVŠEK

V NEGIBNIH STOPINJAH

ZGODNJENOVOVEŠKE PASIJONSKE PROCESIJSKE IGRE, KATOLIŠKA OBNOVA IN ŠKOFJELOŠKI PASIJON

V članku »Pasijonska igra v času protireformacije« se Ellen Hastaba ukvarja z vprašanjem, v kolikšni meri lahko zgodnjenovoveške pasijonske igre (alpske regije) razumemo kot »bojne komade katoliške vere«¹. Medtem ko naj bi pridevek *protireformacijski* ustrezal predvsem legendnim igram in tako imenovanim igram rožnega venca², pasijonov – čeprav so svoj vrh dosegli prav v času protireformacije – po njenem ni mogoče uvrstiti v kategorijo iger s »tipično protireformacijskim značajem«³. Hastaba se v utemeljitvi po eni strani sklicuje na Martina Luthra (1483-1546), čigar trditve o pasijonu »nimajo enotne linije«, temveč »nihajo med podpiranjem in zavračanjem«⁴:

V [Luthrovih] izjavah, ki zadevajo pasijon, drugače kot pri nastajanju njegove odklonilne drže do legend, ne vidimo časovnice, ki bi kazala na nepretrgan proces pri oblikovanju mnenja.⁵

Po drugi strani Hastaba opomni, da so vsaj na začetku protestantskega gibanja obstajali »pomembni [protestantski] pisci pasijonskih iger«⁶, npr. Sebastian Wild (†1583), Jakob Rueff (1500-1558) in Hans Sachs (1494-1576) – ter poudari, da so bile igre omenjenih treh avtorjev pozneje, delno še v 17. stoletju, vključene v katoliško pasijonsko tradicijo:

¹ Ellen Hastaba, »Das Passionsspiel zur Zeit der Gegenreformation. Das Passionsspiel als gegenreformatorisches Spiel? – Spiele der Gegenreformation,« v »*Hört, sehet, weint und liebt*«. *Passionsspiele im alpenländischen Raum*, ur. Michael Henker (München: Haus der Bayerischen Geschichte, 1990), 67.

² Za igre rožnega venca gl. Norbert Hölzl, *Alpenländische Barockdramen. Kampf- und Tendenzstücke der Tiroler Gegenreformation* (Dunaj: Böhlau, 1970).

³ Hastaba, »Das Passionsspiel zur Zeit der Gegenreformation,« 67.

⁴ Prav tam, 68.

⁵ Prav tam.

⁶ Hastaba, »Das Passionsspiel zur Zeit der Gegenreformation,« 70.

Dobršen del Rueffovega teksta je prešel v Villingenski pasijon, polovico oberammergauskega teksta iz leta 1662 lahko zvedemo na Wilda. Sledi, ki jih je v katoliških alpskih deželah pustila obravnava [Jezusovega] trpljenja pri Hansu Sachs, je pokazal Karl Konrad Polheim [...].⁷

Do sem lahko izvajanjem Hastabe dobro sledimo. Njeni tezi o netipično protireformacijskem značaju zgodnjenovoveških pasijonskih iger lahko pritrdimo – a le do določene mere: takoj ko namreč pomislimo na inscenacijske oz. uprizoritvene oblike teh iger, postane njena trditev le še pogojno veljavna.

Vse pasijonske igre, ki jih Hastaba izrecno omeni v članku, lahko uvrstimo v kategorijo, ki so jo – v mestih večinoma na trgu – uprizarjali na statičnem, na določen kraj vezanem odru. To pomeni, da je igralsko dogajanje potekalo na prav takšnem prizorišču. Toda od 16. stoletja naprej poleg teh, zgodovinsko gledano tradicionalnih pasijonov, najdemo vse več takšnih, ki so jih – v nasprotju s kategorijo, ki jo zaobjame Hastaba – uprizarjali znotraj procesij ali celo *kot* procesije. Prav ta, *procesijski* moment zgodnjenovoveških pasijonov označujem za *tipično protireformacijskega*.

Preden omenjeni značaj procesijskih iger pokažem na nekaj konkretnih primerih, se bom – v podporo svoji tezi – navezal na dvodelno *Knjigo procesij* Jakoba Gretserja (1562-1625), ki je leta 1606 izšla v latinskem in leta 1612 v nemškem jeziku. Kot je znano, je Gretser – kot »dramatik in filolog, dogmatik in moralist, liturgik in zgodovinar, arheolog in numizmatik, apologet in ekseget, pesnik, učnjak in dušni pastir hkrati«⁸ – pripadal Družbi Jezusovi, tj. redovnikom, ki skupaj z Redom manjših bratov kapucinov tvorijo »osrednja reda katoliške obnove«⁹. Še več: kot »Hæreticorum, & calumniatorum Societatis terror«¹⁰, kot ga je nekoč opisal njegov redovni kolega Philippe de Alegambe (1592-1652), v svojem času »ob Petru Kaniziju [1521-1597] [velja za] enega najpomembnejših jezuitov na nemških tleh«¹¹.

Gretserjevi protireformacijski spisi so v splošnem skrajno polemični. Določa jih »zmerljiv način pisanja«, ki »močno odstopa od ignacijanske redovne discipline, stvarno korektnega jezika pri [Robertu] Bellarminu [1542-1621] in spravlji-vega načina pri Kaniziju«¹². To tudi v *Knjigi procesij* ni drugače. Zlasti v osmem poglavju prvega dela, ki nosi naslov »O nauku, lažeh in bogokletnih besedah, ki so

⁷ Prav tam, 70 inpr.

⁸ Hermann König, »Jakob Gretser S. J. (1562-1625). Ein Charakterbild,« v *Freiburger Diözesanarchiv*, 77. zv. (1957), 139.

⁹ Ronnie Po-chia Hsia, *Gegenreformation. Die Welt der katholischen Erneuerung* (Frankfurt n. M.: Fischer, 1998), 37 (poudaril J. D.).

¹⁰ Philippe de Alegambe, *Bibliotheca Scriptorum Societatis Iesv, Post excusum Anno 1608* (Antwerpen: Meursius, 1643), 199.

¹¹ König, »Jakob Gretser S. J. (1562-1625),« 139.

¹² Prav tam, 141.

jih Luther in drugi novopečeni učitelji izrekli zoper procesije, prošnja in križeva romanja«, Gretser ostro obračuna s protestantskimi nasprotniki. Prvi povod za to je pridiga Martina Luthra »Kratek poduk za slaboverne, kako naj se vedejo na procesijah ob prošnjih dneh ali v križevem tednu« iz leta 1527. V njej naj bi Luther začel »do skrajnosti blatiti *procesije*, kot da so vzrok, priložnost, potuha in krinka za vsako zlorabo, za vsako nizkotnost, za vsako pregreho in grdobijo«¹³. S procesijami naj bi prihajalo do »bogokletnih zlorab«, ko »hočejo ljudje [...] zgolj gledati in biti videni, ko hočejo v prazno in brez potrebe čakati, da ne omenjam še večjih stvari in grehov: poleg tega so se razdivjale predvsem vaše procesije, kjer se popiva in v tavernah vede tako, s križi in z zastavami dela tako, da ne bi bilo čudno, če bi nas Bog pokončal v enem letu«¹⁴. Gretser se na to odzove s tremi argumenti. Prvič, nikomur naj ne bi bilo »neznano, kako ostre jezike imajo Luther in njegovi učenci«¹⁵. Prav dobro naj bi vedeli, da je »treba stvar in rabo strogo ločiti od zlorabe, zlorabo pa od prave navade«¹⁶. A če bi to priznali, nenadoma ne bi imelo več smisla, da »se na smrt derejo«¹⁷ proti procesijam. Preostala Gretserjeva protiargumenta sta še močnejša. Svoje nasprotnike najprej napade tako, da Luthrov glavni argument obrne in ga v priostreni obliki usmeri zoper njih same:

Ne verjamem niti me ni mogoče prepričati, da je bilo na procesijah kdajkoli dovoljeno [...] takšno popivanje, žretje in uživanje, kot je to videti [...] na luthrovskih sejmih, ob velikih praznikih, malodane ob postnih dneh. Kje so tu Luther in njegovi sokričači, da ne kričijo, ne pišejo in ne priganjajo, da je treba v hipu odpraviti vse sejme, vse velike praznike, vključno z vsemi žegnanji, ki jih še danes skrajno vneto in pobožno obhajajo in praznujejo v mnogih mestih, v gostilnah in na plesiščih, še zlasti pa v mestih, kjer si lastijo zaplenjene katoliške cerkve, ki smo jih mi nekoč blagoslovili, zdaj pa so jih oskrunili, a kljub temu ne morejo izbrisati imena vsakoletnega spomina na takšno posvetitev cerkve?¹⁸

Na koncu se Gretser vrne k svojemu prvemu protiargumentu – in iz njega izpelje pravi trgovinskopolitični poziv:

Če je Luther torej tako nor, kot najbrž v resnici je, da hoče zavoljo zlorabe, brezbožnih navad in načina življenja nekaj nevzgojenih ljudi odpraviti [...]

¹³ Jacob Gretser, *Procession Buch / Das ist: Catholischer Grundt vnd außführliche Erklärung / Von den heiligen Bettfahrten / Creutzgängen vnd Processionen / so nach vhraltem Gebrauch / in der gantzen allgemeinen Christenheit gehalten werden* (Ingolstadt: Angermayr, 1612), 80.

¹⁴ Prav tam, 80.

¹⁵ Prav tam, 80 inpr.

¹⁶ Prav tam, 81.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Gretser, *Procession Buch*, 82 inpr.

svete procesije in praznike: naj potem v hipu ukine tudi vino in saško pivo, katerega pitje (o tem ni dvoma) zlorablja veliko več ljudi kot pa procesije in praznike.¹⁹

Kot že rečeno, je Luthrova pridiga za Gretserja zgolj izhodišče njegovih polemičnih izvajanj. Z enako ostrino napade Luthrov »pogovor ob mizi« »O malikovanju«²⁰ iz leta 1566, a tudi spise drugih »nizkotnih apostatov in podlih predikantov«²¹; izrecno so omenjeni Rudolf Hospinian²² (1547-1626), Philipp Melanchton (1497-1560), Paul Eber (1511-1569), Johann Forster²³ (1496-1558), Erasmus Sarcerius²⁴ (1501-1559), Georg Coelestin²⁵ (1525-1579) in Nicolaus von Amsdorf²⁶ (1483-1565). Poleg tega Gretser skoraj vse protestante, ki jih graja, večkrat obklada z različnimi, delno alegoričnimi podobami, Luthra npr. s »pobožni lisjak, pobožni volk in prostodušni apostat«²⁷, s »hiperbolični Luther in papežev sovražnik«²⁸ ali preprosto s »slepar«²⁹. Osmo poglavje *Knjige procesij* sklene z odločnim, skrajno demonstrativnim naklepom:

Ostajamo v negibnih in nepremaknjenih stopinjah svete in nedotaknjene katoliške vere naših ljubih prednikov [...], [...] svetih procesij pa se bomo udeleževali tako pogosto, kot je le mogoče [...], in zdaj še *toliko bolj, ker se tako vidi in sliši [naš] javni izkaz zoper vse krivoverce naše religije* [...].³⁰

Za zadnji Gretserjev stavek se zdi, da je *dvojno polemičen*. Po eni strani predstavlja del poglavja, ki ga je Gretser v *Knjigi procesij* namerno napisal kot polemiško. Toda ob tem ni mogoče spregledati, da ima tudi tema poglavja, »svete procesije«, vsaj *implicitno polemičen* namen: uprizarjanje procesij in/ali udeležbo na njih lahko, z Gretserjevimi besedami, razlagamo kot »javni izkaz zoper vse krivoverce naše religije«, tj. kot univerzalno orožje zoper nasprotnike Katoliške Cerkve.

Tu se postavlja vprašanje, od kdaj naprej smemo procesijam pristavljati pridevek *protireformacijski oz. polemičen*. Če proces protireformacije razumemo kot nekaj, kar pogojujeta Tridentinski koncil in uveljavljanje njegovih reformnih dekretov, lahko še sredi 16. stoletja najbrž le stežka ugotavljamo, ali so pripravljavci in/ali udeleženci vsakokratnih procesij imeli v mislih njihov polemični učinek –

¹⁹ Prav tam, 84.

²⁰ Gl. Gretser, *Procession Buch*, 90 inpr.

²¹ Gretser, *Procession Buch*, 98.

²² Gl. Gretser, *Procession Buch*, 80.

²³ Gl. prav tam, 92 inpr.

²⁴ Gl. prav tam, 94.

²⁵ Gl. prav tam, 94 inpr.

²⁶ Gl. prav tam, 97.

²⁷ Gretser, *Procession Buch*, 80.

²⁸ Prav tam, 82.

²⁹ Prav tam, 86.

³⁰ Prav tam, 98 (poudaril J. D.).

ali celo računali nanj. Pri procesiji ob Marijinem vnebovzetju npr., ki so jo leta 1554 na Dunaju pripravili španska bratovščina in frančiškani – in ki so jo protestanti tik zatem razglasili za »cirkus« in »grehek lahkkih, ničevih ljudi«³¹ –, lahko na omenjeno vprašanje odgovorimo pritrdilno. Večina Špancev, ki so pripravili procesijo in/ali se je udeležili, so bili tako imenovani »dvorni Španci«, tj. tisti, ki so živeli na dvoru cesarja Ferdinanda I. (1503-1564). Tam je takrat kot kaplan služboval Jaime Gilberto de Nogueras (†1566), pomemben španski teolog, ki se je vneto zavzemal za protireformacijo³² in se pozneje, v letih 1562 in 1563, udeležil Tridentinskega koncila.³³ Toda nasploh je o protireformacijskih oz. polemičnih procesijah najbrž mogoče govoriti šele od leta 1564, ko papež koncilске dekrete potrdi, in zares šele na prehodu v 17. stoletje, ko so ti večinoma uveljavljeni.³⁴ V tem času se uveljavijo tudi jezuiti in kapucini, ki »so med neumornim služenjem po Evropi širili tridentinskega duha«³⁵. Prav tadva reda začneta ob koncu 16. stoletja v okviru svojih dušnopastirskih dejavnosti nenavadno intenzivno uprizarjati procesije. Pri tem imajo posebno velik pomen procesije velikega petka oz. pasijske procesijske igre.

Gretser npr. poroča o procesiji, ki so jo jezuiti, natančneje Marijina kongregacija, pripravili na veliki petek leta 1605 v Augsburgu. Pri tem se sklicuje na neimenovano pričo, ki »je [...] vse videla na lastne oči in torej govori o tem«³⁶. Ponoči, v soju bakel in latern, so prikazali sedem »figur«, tj. sedem prizorov iz pasijske zgodbe: *Getsemani* (»kako je Jezus ob Oljski gori potil krvavi pot«), *Bičanje* (»kako je Jezus stal privezan k stebri in so ga bičali močni vojaki, ki so stali poleg in okrog njega«), *Kronanje* (»kako so vojaki med norčevanjem in zasmehovanjem na skrajno okruten način okronali Jezusa«), *Pilat* (»Pilat, ki je Kristusa postavil ljudstvu na ogled v tako klavrni podobi«³⁷), *Nošenje križa* (»kako je Jezus, ki so ga spremljali poveljnik [...] z njemu podrejeno množico in s služabniki, nosil [...] križ, sledila

³¹ Matthias Flacius, *Ein Procession / so die Hispanier am tage Mariae scheidung / welcher ist gewest der 15. Augusti / Anno 1554. zu Wien bey den Barfusern München gehalten haben / Darumb gedruckt / das alle Christliche hertzen deste klerer Bebstliche Abgötterey in diesem heidnischen Spectakel erkennen / Vnd dagegen Christliche lere suchen vnd annemen* (kraj neznan: založnik neznan, 1554), brez oštevilčenih strani.

³² Gl. Christopher F. Laferl, *Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1522-1564* (Dunaj: Böhlau, 1997), 117, 130.

³³ Gl. Herman H. Schwedt, »Konsultor und Gefangener der römischen Inquisition. Bischof Jacobus Nogueras (†1566),« v *Kirchengeschichte. Alte und neue Wege. Festschrift für Christoph Weber*, ur. Gisela Fleckenstein, Michael Klöcker in Norbert Schloßmacher (Frankfurt n. M.: Lang, 2008), 1. zv., 202-205.

³⁴ Gl. Hubert Jedin, »Das Papsttum und die Durchführung des Tridentinums (1565-1605),« v *Handbuch der Kirchengeschichte*, ur. Josef Glazik, Erwin Iserloch in Hubert Jedin (Basel: Herder, 1975), 4. zv., 521-560.

³⁵ Heinz Schilling, *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517-1648* (Berlin: Siedler, 1988), 270.

³⁶ Gretser, *Procession Buch*, 211.

³⁷ Nav. v Gretser, *Procession Buch*, 212.

pa sta mu Mati in Devica MARIJA ter Janez³⁸), *Snemanje s križa* (»kako blagoslovljena Devica v naročju drži sneto in mrtvo telo svojega sina«) in *Polaganje v grob* (»Gospodovo truplo in pogreb«³⁹). Medtem ko so večino »figur« najbrž predstavljali kipi na nosilih, v prizoru *Nošenja križa* Jezus »ni bil ustvarjena podoba«, temveč ga je »zastopal [...] živ moški« v spremstvu poveljnika »na konju«⁴⁰, Marija in Janez pa sta mu sledila »peš«⁴¹. Pred »figurami« in za njimi so v skupine razvrščeni hodili dečki, oblečeni v angele, bičarji, križenosci in razpeteži. Poleg tega so bili del procesije člani Marijine kongregacije, člani bratovščine sv. Rešnjega Telesa, predstavniki cerkvene in posvetne oblasti ter številni drugi meščani. Ob koncu poročila, ki ga navaja Gretser, je opisan neposredni učinek procesije na občinstvo. Pri tem so izrecno omenjene protestantske reakcije:

Vsak je bil [...] čisto miren in tih, mnogi, *tudi iz vrst krivovercev*, so bili videti žalostni, bodisi zato, ker je procesija prilično ganila njihovo pobožnost: ali pa ker so se po tem spektaklu, nič drugače kot zli duhovi, prestrašili in zgrozili.⁴²

Procesija, ki jo opisuje Gretser, pa ni bila prva protireformacijska procesija velikega petka, ki je potekala v Augsburgu. V tretjem zvezku dela *Serafski paradiž* iz leta 1676, ki ga je napisalo več avtorjev, beremo, da so takšno procesijo v mestu že štiri leta pred tem, leta 1601, pripravili kapucini. Kakšna natanko je bila, iz kratkega opisa ni mogoče razbrati, toda namera, ki je bila pri tem v ozadju, je očitna. Procesija je bila »pohod« – mišljen je bojni pohod – »proti neveri«, pri katerem »ni bilo uporabljeno nobeno drugo orožje kot tisto bridkega trpljenja in smrti Jezusa Kristusa, čigar skrivnosti so bile javno prikazane, in ni duševno hlapčevstvo, oboroženo s križi in z biči, torej udarilo po nobenem drugem sovražniku kot po svojih lastnih telesih, da bi jih privedlo v služnost Duhu«⁴³. Še več:

Tako so [...] napovedali vojno zmotnemu nauku mesenega Luthra, ki [je bil] z zmotno vero proti čistemu nauku svetega evangelija in Svetega pisma.⁴⁴

³⁸ Nav. v prav tam, 212 inpr.

³⁹ Nav. v prav tam, 213.

⁴⁰ Nav. v prav tam, 212.

⁴¹ Nav. v prav tam, 213.

⁴² Nav. v prav tam, 214 (poudaril J. D.). A augsburška procesija je bila tudi povod za polemiko v ožjem pomenu besede. Ob vprašanju bičanja samega sebe sta kot zagovornika te prakse nastopila predvsem Gretser in njegov redovni kolega Conrad Vetter (1548-1622), protestantsko stran pa so v sporu zastopali predvsem Melchior Voltz (1562-1625), pastor iz Augsburga, Jakob Heilbrunner (1548-1618) in Georg Zeaemann (1580-1638). Gl. Niklaus Largier, *Lob der Peitsche. Eine Kulturgeschichte der Erregung* (München: Beck, 2001), 147 inpr., 149 inpr.

⁴³ Massæus Ananiensis, *Serafischer Paradeyß-Garten / Oder Lebens-Beschreibungen derer in Tugenden vnd Wunderwercken vortrefflicher Männer deß Ordens der Mindern Brüder die Capucciner genant* (Salzburg: Mayr, 1676), 3. zv., 289.

⁴⁴ Ananiensis, *Serafischer Paradeyß-Garten*, 3. zv., 289.

V 17. stoletju so kapucini s ciljnimi, »fulminantnim ekspanzijskim gibanjem«⁴⁵ predvsem v Zahodni in Srednji Evropi⁴⁶ dosegli skorajda »rang ‚modnega reda‘ v baroku«⁴⁷. Eni od njihovih misijonskih poti lahko sledimo od Innsbrucka preko Prage, Dunaja in Gradca do Ljubljane. Tam so procesije velikega petka oz. pasijonske procesijske igre začeli uprizarjati morda že leta 1608, najpozneje pa leta 1617.⁴⁸ Od procesij iz let 1701, 1708 in 1713 so se ohranile periohe, pri čemer ima perioha iz leta 1708 izrecno protireformacijski naslov in podnaslov: *Certa Mina Dant VICTorlas To je: Spor prinaša radost*.⁴⁹ Toda temu je treba dodati, da protireformacijski proces v 18. stoletju že zdavnaj ni več uperjen zoper protestante, temveč bolj stavi na širjenje in krepitev nove, znova vstale Katoliške Cerkve.

Od začetka 18. stoletja, najpozneje pa od leta 1713⁵⁰ so kapucini procesije velikega petka oz. pasijonske procesijske igre redno uprizarjali tudi v Škofji Loki. Od te tradicije se niso ohranile le periohe ali, kot je pogosto pri procesijah velikega petka, procesijski redi, temveč obstaja kodeks, ki mdr. vsebuje popolno, 841 verzov dolgo dramsko besedilo z režijskimi opombami. Tekst, ki ga je med letoma 1725 in 1727⁵¹ napisal p. Romuald Štandreški (1676-1748), se imenuje Škofjeloški pasijon.⁵² Med 13 »figurami«, ki ga tvorijo, že ob hitrem pregledu izstopa deseta. V prizoru z naslovom *Christus in Cruce* se pred križanim Jezusom mdr. pojavijo

⁴⁵ Matthias Ilg, »Die Kapuziner,« v *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform. 1500-1700*, ur. Friedhelm Jürgensmeier, Regina Elisabeth Schwerdtfeger (Münster: Aschendorff, 2007), 3. zv., 227.

⁴⁶ Med letoma 1600 in 1700 so kapucini samo v nemškem govornem prostoru Svetega rimskega cesarstva vzpostavili 284 postojank (gl. Ilg, »Die Kapuziner,« 215).

⁴⁷ Ilg, »Die Kapuziner,« 228.

⁴⁸ Gl. Metod Benedik, »Izhodišča Škofjeloškega pasijona,« v *Katalog Potujoče razstave Škofjeloški pasijon* (Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 2006), 30 inpr. V *Slavi vojvodine Kranjske* opisuje ljubljanske procesije velikega petka Janez Vajkard Valvasor: »Da bi si ogledali ta sprevod, se zberejo ljudje, ki prebivajo več milj daleč od mesta, in mu tudi vsi tujci dajejo hvalo, da skoraj na nobenem kraju niso videli tako lepe, pobožne in dolge procesije. Ta sprevod se odvija ponoči z neštetimi plamenicami in baklami ter se pri tem predstavi vse Kristusovo trpljenje skupaj z različnimi zgodbami iz starega in novega testamenta. In to se vse deloma nosi, deloma vozi ali pa kaže pobožnim gledalcem hodeč peš ali jahajoč na konjih. Pri tem sprevodu najdemo tudi mnogo disciplinantov ali *flagellantov*, ki sami sebe bičajo; pa tudi veliko takih, ki vlečejo za sabo velike križe, veliko eremitov in podobno.« (Janez Vajkard Valvasor, *Čast in slava vojvodine Kranjske* (Prev. Doris Debenjak idr. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009-2013), 3. zv., 2011, 695.

⁴⁹ Gl. avtor neznan, *Certa Mina Dant VICTorlas Das ist: Streitt bringt Freudt* (Ljubljana: Mayr, 1708).

⁵⁰ Gl. Metod Benedik, »Škofjeloški pasijon. 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000,« v *Liturgia theologia prima. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika* (Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2008), 420; Matija Ogrin, »Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona. Ekdotična perspektiva,« v oče Romuald, Škofjeloški pasijon (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009), 351.

⁵¹ Gl. Ogrin, »Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona,« 343-365.

⁵² Izvorno je tekst brez naslova. Na pozneje dodanem, danes pa izgubljenem lističu je nekoč pisalo: »*Instructio pro Processione Locopolitana in die Parasceve Dni. (3. Die Martii 1721.)*« (gl. Ogrin, »Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona,« 327).

štiri ženske alegorije – štiri takrat znane zemeljske celine. Kot druga se k besedi prijavi Amerika:

Tebe iest morem hualo date,
de si ti mene dau Sposnate,
katera ie *ta praua uerra*,
katera to nebu odperra [...].⁵³

Ameriki sledi Azija, ki v svojem kratkem govoru poroča:

[...] ti se mene vto barko usheu,
te prauē kersanskhe uere [...].⁵⁴

Nazadnje nastopi Afrika:

[...] Sdei iest padem predte dolle,
zhella Affrica Smano stri,
Sa to milost se Sahualle,
Kershansko uerro pozhesti.⁵⁵

Če je doslej še obstajal dvom, na kaj se nanaša »ta praua uerra«, ta eminentno protireformacijski pojem⁵⁶, ga perioha za procesijo iz leta 1727 dokončno odpravi:

[...] Da, stanovitna ljubezen Jezusova, ti si premagala svojega sovražnika Greh najbolj tedaj, ko si prejela poslednji sunek s sulico. A ne samo ti, temveč s teboj vsi deli sveta, Evropa, Azija, Afrika in Amerika, ki te združeni v resnični *katoliški* veri, v trdnem upanju in goreči ljubezni, štejejo za svojega vojskovodjo, in se te trdno oklepajo na nevarni plovbi po svetu.⁵⁷

Toda v našem kontekstu igra še večjo vlogo moment inscenacije oz. uprizoritve Škofjeloškega pasijona. Kot že rečeno, sestavlja tekst 13 »figur«. K prizorom, ki so jih uprizarjali na nosilih, vozovih, peš ali na konjih, sodijo: *Paradisus*, *Mors*, *Cæna Domini*, »figura« s Samsonom, *Sudor Sanguineus*, *Flagelatio Christi*, *Coronatio*, prizor s Hieronimom, *Ecce Homo*, *Christus in Cruce*, *Mater Septem Dolorum*, *Archa Fædersi in Sepulchrum Domini*. Iz teksta ni mogoče razbrati, ko-

⁵³ Romuald, Škofjeloški pasijon, 106 (poudaril J. D.).

⁵⁴ Prav tam, 109 (poudaril J. D.).

⁵⁵ Prav tam (poudaril J. D.).

⁵⁶ V definiciji Cerkve pri Robertu Bellarminu npr. izrecno piše: »Nostra autem sententia est, Ecclesiam unam tantum esse, non duas, et illam unam et *veram* esse coetum hominum ejusdem christianae fidei professione, et eorundem sacramentorum communione colligatum, sub regimine legitimorum pastorum, ac praecipue unius Christi in terris vicarii romani pontificis.« (Robertus Bellarminus, *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei adversus hujus temporis hereticos* (Neapelj: Giuliano, 1857), 2. zvezek, 1857, 75 (poudaril J. D.)).

⁵⁷ Romuald, Škofjeloški pasijon, 239 (poudaril J. D.).

liko ljudi naj bi sodelovalo pri uprizoritvi Škofjeloškega pasijona.⁵⁸ Hiter izračun pokaže cca. 300 ljudi, a teh bi bilo lahko tudi dvakrat toliko.⁵⁹ Za globlji vpogled v (vsaj prizadevano) produkcijsko razsežnost Škofjeloškega pasijona – in nasploh procesij velikega petka v Škofji Loki – se ponuja, da k razpravi pritegnemo še dva dokumenta iz kodeksa. Na eni strani gre za pismo neznanega vodje procesije iz leta 1713,⁶⁰ na drugi pa za nedatiran seznam z naštetimi »figurami«. Iz obeh dokumentov izhaja, da tako inscenacija večine prizorov kot njihova uprizoritev nista bili zaupani meščanom Škofje Loke, temveč okoliškim vasedem. Leta 1713, ko je bilo za procesijo predvidenih 15 »figur«, naj bi najmanj dvanajst »figur« insceniralo nič manj kot enaindvajset vasi.⁶¹ Na seznamu pa je zabeleženih 16 prizorov, od katerih jih je najmanj 13 uprizorilo nič manj kot štiriindvajset vasi.⁶² Takšno sodelovanje kmetstva lahko domnevamo tudi pri drugih procesijah velikega petka v Škofji Loki. Če pomislimo, da naj bi ob Škofjeloškem pasijonu pod vodstvom p. Romualda hodilo šest cehov, štirinajst najuglednejših (»ki so [to] že zmeraj bili«⁶³) meščanov, šest izbranih mestnih svetnikov, celotna cerkvena oblast in nazadnje »ljudstvo«⁶⁴, se pokaže veliki socialnopolitični potencial teh procesij. Kot široke, a vendar povezane, »zaprte množice«⁶⁵ so najbrž tako in tako – navzven in navznoter – širile močan občutek skupnosti, občutek »tako-je-in-nič-drugače«⁶⁶. Če pa so se omenjenih demonstracij moči udeleževali tudi vsi družbeni sloji, so najbrž uživale prav posebno, neznansko, skorajda brezprizivno legitimnost.

Literatura

- avtor neznan: *Certa Mina Dant VICtorias Das ist: Streitt bringt Freudt*. Ljubljana, Mayr, 1708.
- ALEGAMBE, Philippe de: *Bibliotheca Scriptorum Societatis Iesv, Post excusum Anno 1608*. Antwerpen, Meursius, 1643.
- ANANIENSIS, Massæus: *Seraphischer Paradeys-Garten / Oder Lebens-Beschreibungen derer in Tugenden vnd Wunderwercken vortrefflicher Männer deß Ordens der Mindern Brüder die Capucciner genant*. Salzburg, Mayr, 3. zv., 1676.

⁵⁸ S »sodelujočimi« mislim zgolj na tiste udeležence, ki naj bi pri uprizoritvi Škofjeloškega pasijona hodili v procesiji.

⁵⁹ Zaradi pomanjkanja prebivalstvenih statistik za prvo polovico 18. stoletja lahko te številke le stežka razlagamo.

⁶⁰ Monika Deželak Trojar, »Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona,« v Romuald, Škofjeloški pasijon, 372-375.

⁶¹ Gl. Romuald, Škofjeloški pasijon, 270.

⁶² Gl. prav tam, 273.

⁶³ Gl. prav tam, 224.

⁶⁴ Romuald, Škofjeloški pasijon, 224.

⁶⁵ Elias Canetti, *Množica in moč* (Prev. Mojca Kranjc. Ljubljana, Študentska založba, 2004), 12.

⁶⁶ Gl. Thomas Kirchner, *Raumerfahrung im geistlichen Spiel des Mittelalters* (Frankfurt n. M.: Lang, 1985), 28.

- BELLARMINUS, Robertus: *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei adversus hujus temporis hereticos*. Neapelj, Giuliano, 2. zv., 1857.
- BENEDIK, Metod: »Izhodišča Škofjeloškega pasijona«. V: *Katalog Potujoče razstave Škofjeloški pasijon*. Škofja Loka, Muzejsko društvo Škofja Loka, 2006, str. 25-35.
- BENEDIK, Metod: »Škofjeloški pasijon. 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000«. V: Faganel, Jože, Krajnc, Slavko in Valenčič, Rafko (ur.): *Liturgia theologia prima. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika*. Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 415-429.
- CANETTI, Elias: *Množica in moč*. Prev. Kranjc, Mojca. Ljubljana, Študentska založba, 2004.
- DEŽELAK TROJAR, Monika: »Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona«. V: Romuald, oče: Škofjeloški pasijon. Celje, Celjska Mohorjeva družba, 2009, str. 366-386.
- FLACIUS, Matthias: *Ein Procession / so die Hispanier am tage Mariae scheidung / welcher ist gewest der 15. Augusti / Anno 1554. zu Wien bey den Barfusern München gehalten haben / Darumb gedruckt / das alle Christliche hertzen deste klerer Bebstliche Abgötterey in diesem heidnischen Spectakel erkennen / Vnd dagegen Christliche lere suchen vnd annemen*. Kraj neznan, založnik neznan, 1554.
- GRETSEER, Jacob: *Procession Buch / Das ist: Catholischer Grundt vnd außführliche Erklärung / Von den heiligen Bettfahrten / Creutzgängen vnd Processionen / so nach vhraltem Gebrauch / in der gantzen allgemeinen Christenheit gehalten werden*. Ingolstadt, Angermayr, 1612.
- HASTABA, Ellen: »Das Passionsspiel zur Zeit der Gegenreformation. Das Passionsspiel als gegenreformatorisches Spiel? – Spiele der Gegenreformation«. V: Henker, Michael (ur.): »Hört, sehet, weint und liebt«. *Passionsspiele im alpenländischen Raum*. München, Haus der Bayerischen Geschichte, 1990, str. 67-74.
- HÖLZL, Norbert: *Alpenländische Barockdramen. Kampf- und Tendenzstücke der Tiroler Gegenreformation*. Dunaj, Böhlau, 1970.
- HSIA, Ronnie Po-chia: *Gegenreformation. Die Welt der katholischen Erneuerung*. Frankfurt n. M., Fischer, 1998.
- ILG, Matthias: »Die Kapuziner«. V: Jürgensmeier, Friedhelm, Schwerdtfeger, Regina Elisabeth (ur.): *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform. 1500-1700*. Münster, Aschendorff, 3. zv., 2007, str. 215-237.
- JEDIN, Hubert: »Das Papsttum und die Durchführung des Tridentinums (1565-1605)«. V: Glazik Josef, Iserloh, Erwin in Jedin, Hubert (ur.): *Handbuch der Kirchengeschichte*. Basel, Herder, 1975, 4. zv., str. 521-560.
- KIRCHNER, Thomas: *Raumerfahrung im geistlichen Spiel des Mittelalters*. Frankfurt n. M., Lang, 1985.
- KÖNIG, Hermann: »Jakob Gretser S. J. (1562-1625). Ein Charakterbild«. V: *Freiburger Diözesanarchiv*, 77. zv., 1957, str. 136-170.
- LAFERL, Christopher F.: *Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1522-1564*. Dunaj, Böhlau, 1997.
- LARGIER, Niklaus: *Lob der Peitsche. Eine Kulturgeschichte der Erregung*. München, Beck, 2001.
- OGRIN, Matija: »Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona. Ekdotsična perspektiva«. V: Romuald, oče: Škofjeloški pasijon. Celje, Celjska Mohorjeva družba, 2009, str. 343-365.

ROMUALD, oče: Škofjeloški pasijon. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1972.

ROMUALD, oče: Škofjeloški pasijon. Celje, Celjska Mohorjeva družba, 2009.

SCHILLING, Heinz: *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517-1648*. Berlin, Siedler, 1988.

SCHWEDT, Herman H.: »Konsultor und Gefangener der römischen Inquisition. Bischof Jacobus Noguerras († 1566)«. V: Fleckenstein, Gisela, Klöcker, Michael in Schloßmacher, Norbert (ur.): *Kirchengeschichte. Alte und neue Wege. Festschrift für Christoph Weber*. Frankfurt n. M., Lang, 2008, 1. zv., str. 181-213.

VALVASOR, Janez Vajkard: Čast in slava vojvodine Kranjske. Prev. Debenjak, Doris idr. Ljubljana, Zavod Dežela Kranjska, 2009-2013, 3. zv., 2011.

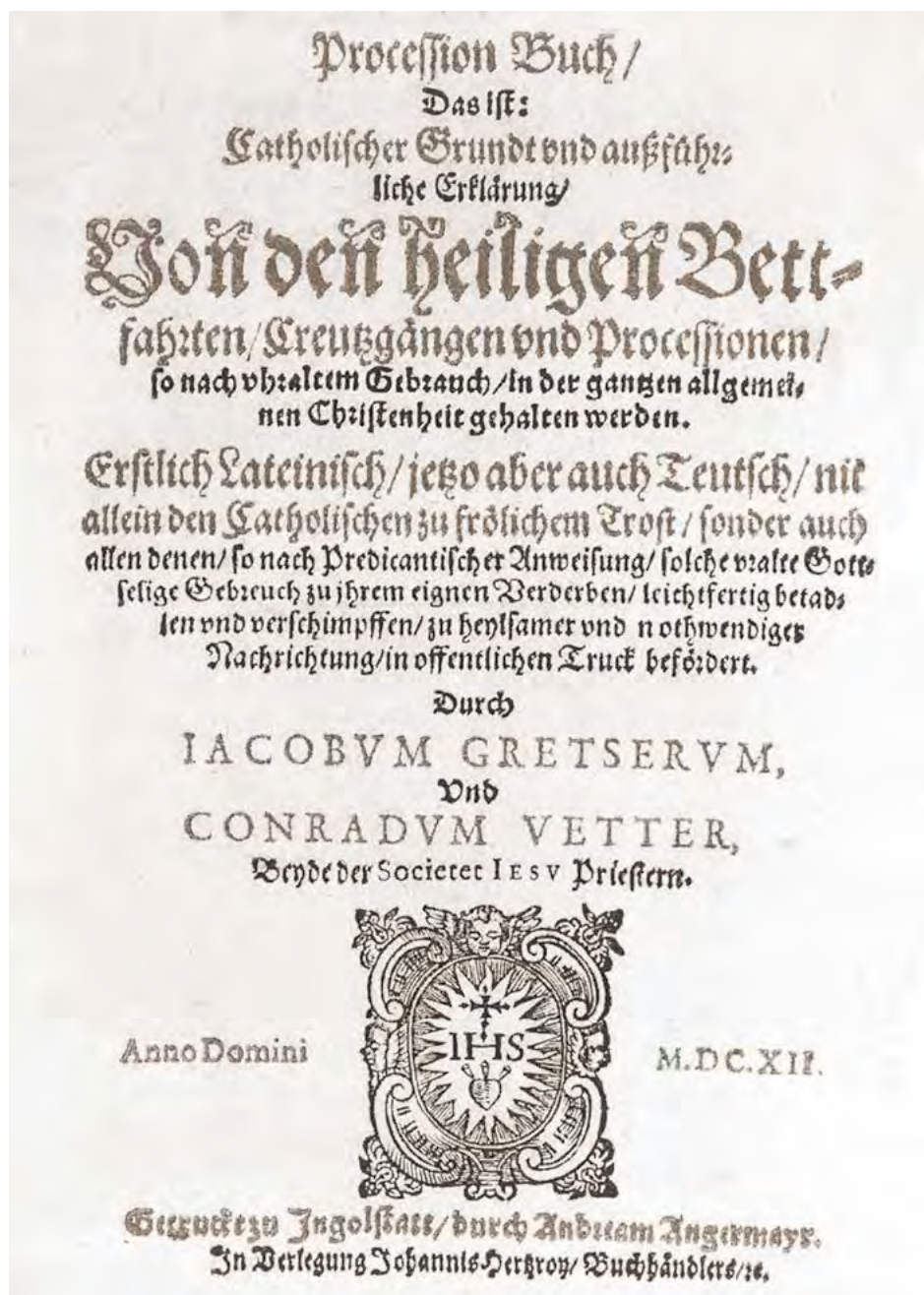
European Research Council
Established by the European Commission
Supporting top researchers
from anywhere in the world

To besedilo je prevedena in prirejena različica prispevka, ki ga je avtor prvič predstavil na mednarodni konferenci *Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres* (Bratislava, Slovaška akademija znanosti, 3.-4. december 2014). V okviru projekta *DramaNet – Early Modern European Drama and the Cultural Net*, ki poteka na Freie Universität Berlin, ga je podprl European Research Council (ERC).

ABSTRACT

The author starts from the premise that the Early Modern passion procession plays possess a “typically counterreformational character”. To make this statement plausible, he first refers to the *Book of Processions*, written in 1606 by Jakob Gretser, a famous polemicist and one of the leading Jesuits on German territory of the 16th and 17th centuries. While stating that religious processions in general cannot be termed as “controversial” or “counterreformational” until the 17th century, the author relates the onset of such cultural performances to intensified pastoral activities run by the Jesuit and Capuchin religious orders. Some exemplary cases of Good Friday processions from Western and Central Europe are chronologically presented in the article. The Škofja Loka *Passion Play* from the first half of the 18th century is also on the list. By analysing the text and two complementary documents, the author shows the counterreformational essence of the play and highlights its great socio-political potential.

Book of processions from 1612, first page.

Knjiga procesij iz leta 1612, prva stran.

Ein Proces-
sion / so die Hispanier
am tage Mariae scheidung /
welcher ist gewesen der 15. Augusti/
Anno 1554. zu Wien bey den Bar-
fussern Mönchen gehalten haben/
Darumb gedruckt / das alle Christ-
liche hertzen deste Elerer Bebst-
liche Abgötterey in diesem
Heidnischen Spectakel er-
kennen / Vnd dagegen
Christliche lere su-
chen vnd an-
nemen.

ij. Tess. ij.

Dafür / das sie die liebe zur warheit
nicht haben angenommen / das sie
seelig wurden / darumb wird ihnen
Gott krefftige irthume senden / das
sie glauben der lügen.

1 5 5 4.

Deren in Tugenden vnd Wunderwercken vortrefflichen Männer
des Seraphischen Ordens der Mindern Brüder die Capucciner
genant/

gennant/
Dritter Theil/

Sambt den Sendungen oder Missionen / so ge-
meldter Capucciner-Orden an allen vier Theilen der Welt unter
Türcken/ Heyden und Unatholischen von dem Apostolischen Stul zu
pflanzen gemeine Befehl oder Erlaubnuß hat

Wie benegelten etlichen Kupfferstucken/ welche darstellen gewisse
 vhralte Gemähl vnd Bildnissen des Heiligen Vatters FRANCISCI vnd
 ANTONII, welche heut zu Tag noch an ihren benamften Orten zu
 sehen seind.

Diesem Dritten Theil wird beygedruckt ein völliges Register aller denkwürdigen Sachen/welche so wohl in dem Ersten und Anderen als in diesem Dritten Theil dieses Seraphischen Parabels - Gartens beargissen seind.

Denen Predigern vnd Verkündern des Wortes Gottes sehr nützlich.
Alles an Tag gegeben

Durch R. P. MASSEUM ANANIENSEM, gemeldten Ordens Synodischer Provinzialpriestern und Predigern.

Cum Gratia
Sac. Cæs.

M. DC.

*Et Privilegio
Majest.*

LXXVI.

Verlegt vnd gedruckt zu Salzburg/durch Johan Baptist Mayr/
Hoff-vnd Academ. Buchdrucker vnd Handlern.

Seraphic paradise from 1676, first page.
Serafski paradiž iz leta 1676, prva stran.

[illegible]

Letter of the unknown leader of the Škofja Loka Good Friday procession from 1713.

Pismo neznanega voditelja loške procesije velikega petka iz leta 1713.

Iram figuram Odihuis Sratoujka
 Zlam: Ketezke inu goreina vashi. Paradyt
 Stiam: Sha Benzenam. Ta bit Koin.
 Hlam: Gortezke, pungert inu hosta S: Hieronymy
 Stam: Godeshiz inu lipija Imaculata conceptio
 Gtam: Sming inu u Bodole lo mestu Jerufalem.
 Tma: sekutur.
 Sya: Dorfarje inu perengrob Kevari put.
 Ina: ~~Gounu, Moskrin, inu vester~~ S: Dusha floridor inu virmast. Kika
 Joma: Peenu, Moskrin, inu ~~vest~~ gashlaine.
 Jima: Sladi dvor inu virmast Kronaine.
 Jzma: Slerna inu vesterga. Pilatushova
 Jztia: Suha inu trata chnistuy na knistru
 Jhta: Binkel inu Pesfare shulostna mati
 Jsta: pustouyhi inu vengarja. Arceyo
 Jbta: Gospudam pusgarjam Dushy grob.

Undated list with scenes to be used in the Škofja Loka Good Friday procession.

Nedatiran list s prizori za loško procesijo velikega petka.

Kralj David (Marcos Fink) poje pred Skrinjo zaveze Škofjeloškega pasijona 2015. Foto: Patricija Belak